

K ROLI ABDUKCE V PRÁVNÍM MYŠLENÍ ANEB JAK POZNATKY O ABDUKCI MOHOU ZVÝŠIT PRO-SYSTÉMOVOST INTERPRETACE A APLIKACE PRÁVA*

KATARZYNA ŽÁK KRZYŽANKOVÁ

Abstract: On Abduction in Legal Thinking or How Knowledge of Abduction Can Increase Pro-systemic Legal Interpretation and Application

The paper deals with the issue of abduction. First of all, the paper presents the development of the concept of abduction in the work of Charles S. Peirce, who was the first in modern history to examine abduction and suggested its two partially different concepts; namely abduction as one of the basic types of logical inferences, and – later – as a necessary stage in any process of creating new hypotheses or theories explaining a certain phenomenon, where abduction allows to generate explanatory hypotheses and to choose from possible explanations that appear to be the most appropriate in the given case. The catalogue of criteria that, according to Peirce and his followers, make it easier to select the best explanatory hypothesis is also presented. Attention is paid to Peirce's consideration about the nature of human abduction reasoning. The analysis is supplemented by introduction of two basic directions in contemporary research in this field. In the second part, the paper identifies the basic types of cases which we encounter with abductive reasoning in legal thinking. Particular attention is paid to its use in practical thinking, namely situations where abduction reasoning contributes to finding a causal explanation of a certain legal-relevant phenomenon, to a legal assessment of the facts and to the formulation of an interpretative conclusion of an unclear provision. It is considered how the criteria determining the selection of the explanatory hypothesis, as well as knowledge of abduction itself, can contribute to pro-systemic legal interpretation and application, thus helping to reduce irrationality and arbitrariness of these processes. In examining this issue, one of the main problems of contemporary legal science and practice is identified, namely the absence of sufficient interpretative rules regulating conflicts between interpretative conclusions obtained on the basis of various interpretative methods.

Keywords: abduction; inference to the best explanation; Ch. S. Peirce; G. Harman; criteria for choosing the best explanation; systematism; legal decision making

Klíčová slova: abdukce; inference k nejlepšímu vysvětlení; Ch. S. Peirce; G. Harman; kritéria výběru nejlepšího vysvětlení; systémovost; právní rozhodování

DOI: 10.14712/23366478.2019.40

* Tento příspěvek vznikl v rámci plnění projektu Grantové agentury ČR reg. č. 19-10723S „Co současné právo sjednocuje a co jej fragmentarizuje z pohledu současné právní teorie a soudní praxe?“.

1. ÚVOD

V tuzemských učebnicích určených budoucím právníkům většinou nenalézáme zmínku o abdukcí, ačkoliv – vedle indukce a dedukce – bývá řazena mezi základní druhy (právního) usuzování.¹ Poznatky o abdukcí zůstávají stranou pozornosti i širší odborné právní veřejnosti, a to i přesto, že analyzují a vysvětlují způsoby vytváření a přijímání nových hypotéz. Pojednávají tedy o mechanismech, které jsou stěžejní, ba nenahraditelné z pohledu každodenní činnosti právníků. S generováním i přijímáním vysvětlujících hypotéz se totiž setkáváme jak v oblasti praktické (zejména v rámci aplikace práva, a to při řešení tzv. otázek skutkových i otázek právních), tak při vědecké práci.

Znalost abdukční problematiky umožňuje lépe strukturovat, racionalizovat a dílem i zpětně verifikovat tyto procesy. Legitimizuje se tak i potřebnost a smysluplnost teoretických zkoumání abdukce, které ve svém důsledku mohou přispět k pro-systémovému chování osob v situacích, kdy pracují z pohledu práva/právní vědy s různými relevantními vysvětlujícími hypotézami.²

Vzhledem k ne zcela uspokojivému stavu diskurzu na dané téma v tuzemském právním prostředí,³ který může bránit širšímu využití dosavadních poznatků o abdukcí, popř. vést k jejich částečně zkrácením aplikací,⁴ jeví se jako potřebné nejdříve přiblížit pojem abdukce. Pozornost však bude věnována pouze jednomu z možných významů tohoto polysému, a to konkrétně tomu, jenž abdukcí přiřkl **Charles Sanders Peirce** (1839–1914), „*beze vši pochybnosti... jeden z nejoriginálnějších intelektů 19. století a nepochybně největší americký myslitel*“,⁵ ne-li dokonce dle názoru některých „*jeden z největších filozofů všech dob*“,⁶ a o němž – vzhledem k uvedenému poněkud paradox-

¹ Výjimku z pravidla představuje Štěpánova učebnice *Logika a právo*, ve které abdukcí jakožto jednomu „z možných typů pravděpodobnostních úsudků“ (s. 50) věnuje čtyři stručné odstavce svého textu. Blíže: ŠTĚPÁN, J. *Logika a právo*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 50–51.

² Právní věda a jí nabízené poznatky jsou způsobilé ovlivňovat podobu „živého“ práva i formy jeho realizace ze strany k tomu kompetentních členů společnosti. Blíže BERGER, L. P. – LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1999, *passim*.

³ Jediný ucelenější rozbor dané problematiky nabízí práce z pera T. Sobka, který však důsledněji nerozlišuje mezi různými pojetími abdukce v díle Peirceho a u jeho následovníků. V Sobkově pojetí je též abdukce spojována jen s „*formul(ací) hypotézy o kauzální souvislosti mezi známými fakty, (přičemž) ... (t)yto hypotézy nejsou poznáváním nových faktů, ale pouze možným způsobem, jak porozumět známým faktům tím, že jsou uvedeny do souvislosti...*“ (SOBEK, T. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 182). Některé soudobé práce věnované abdukcí přitom rozšiřují oblast využití abduktivních inferencí i na jiné než ryze kauzální a fyzikální spojitosti.

⁴ V poslední době lze zaznamenat určitý, byť spíše stále jen sporadický, nárůst odkazů na abdukcí v odborných tuzemských právních textech. Jak bude níže podrobněji rozvedeno, lze mít určité pochybnosti, zda těmto poukazům předchází hlubší znalost problematiky abdukčního usuzování. Kupříkladu J. Kokešová ve své stati *Ústavní soud a reprezentace lidu: abduktivní inferenze zveřejněné v červnovém čísle letošního ročníku Právnicka volí „abduktivní metodu“* (s. 575), aby vysvětlila „*mechanismus, kterým se může vůle lidu uplatnit při výkladu zákona Ústavním soudem*“ (s. 575), přičemž upozorňuje, že jde jí o „*otevření nových myšlenkových cest, nikoliv jejich testování, (neboť) abduktivní závěry mohou být přiznané spekulativně*“ (s. 576). Pomijí tedy skutečnost, že dle názorů Peirceho nelze jakoukoliv vysvětlující hypotézu bez dalšího označit za „abduktivní inferenci“.

⁵ RUSSELL, B. *Wisdom of the West*. New York: Doubleday, 1959, s. 276.

⁶ POPPER, K. *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1972, s. 212.

ně – „většina lidí nikdy předtím neslyšela“.⁷ Další možné významy slova abdukce, tedy ať používané v medicíně k popisu upažení,⁸ či v anglosaském světě k označení únosu lidí,⁹ budou pominuty.

V rámci rozboru Peircova vědeckého odkazu přitom budou představeny oba návrhy abdukce, které v průběhu svého života formuloval. Ukážeme si tedy jak jeho rané názory zastávané přibližně do roku 1900, kdy je abdukce Peircem vykreslována jako jeden ze základních typů logických úsudků, tak i pozdější úvahy, kdy se abdukce stává výchozím prvkem či etapou jakéhokoliv procesu (vědeckého) objevování a kdy se rovněž Peircovo úsilí začíná stále intenzivněji soustředit na zdůvodnění abdukčního usuzování jako takového. Následná kritika (či snad i nepochopení?) některých tezí z Peircova odkazu pomůže ukázat, jakým směrem evoluovalo v průběhu 20. století poznání o abdukci.

Na tuto první, spíše analyticko-popisnou část, jejíž těžiště bude spočívat v oblasti logiky a obecné metodologie vědy, navážou úvahy zaměřené na oblast práva a právní vědy. Bude přitom zejména zkoumáno, v jakých situacích právníci – praktici i teoretici – využívají abdukci, a tedy, kdy poznatky o abdukčních inferencích a zejména pak kritériích pro výběr nejlepšího vysvětlení mohou přispět k pro-systémovému pohledu na právo (resp. i právní vědu) a jeho realizaci.

2. ABDUKCE, DEDUKCE A INDUKCE – PRVNÍ PŘÍBLÍŽENÍ

Pro rozsáhlé a nesmírně různorodé vědecké dílo „*otce pragmatismu a sémiotiky*“¹⁰ Ch. S. Peirce je příznačné, že ústřední místo v něm zaujímá koncepce abdukce. Sebe sama přitom Peirce vnímá jako jakéhosi „průzkumníka na neprobádaném území“ (*explorer upon untrodden ground*),¹¹ byť toto hodnocení není zcela přesné, neboť částečně navazuje na úvahy svých velkých předchůdců, jako byl Aristoteles či I. Kant.

⁷ PERCY, W. The divided creature. *The Wilson Quarterly*, 1989, vol. 13, s. 80. Autor této věty však současně předpokládá, že se to s postupem doby změní. O správnosti této predikci přisvědčuje recentní vývoj, neboť od poloviny 70. let minulého století lze pozorovat nárůst zájmu vědecké komunity o bohatý, nesmírně různorodý, byť dodnes ne zcela utříděný odkaz Ch. S. Peirce, ve kterém nechybí poznatky z oblastí astronomie, meteorologie, geodézie, matematiky, logiky, filozofie, teorie historie vědy, sémiotiky, lingvistiky a ekonomie či třeba psychologie. Ve všech těchto pracích je přitom určitý spojovací prvek – snaha porozumět logice vědeckého objevu, v důsledku čehož koncepce abdukce proniká do stále dalších vědních odvětví jako je logika, filozofie, lingvistika či právo. K odkazu Peirceho a jeho hodnocení srov. blíže NUBIOLA, J. Abduction or the logic of surprise. *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies*, 2005, Issue 153-1/4, s. 118–120.

⁸ Srov. *Ottův slovní naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. První díl. A – Alpy*. Praha: Paseka – Argo, 1996, s. 38, heslo „abdukce“. Opakem je „addukce“ čili „připažení“.

⁹ V tomto významu je daný termín používán i v některých mezinárodně-právních dokumentech. Srov. například Haagskou úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodního únosu dětí (*Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction*) ze dne 25. října 1980, která byla vypracována Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého a v tuzemsku byla vyhlášena pod č. 34/1998 Sb.

¹⁰ NUBIOLA, c. d., s. 118. Sebrané spisy Peirceho (*Collected Papers of Charles Sanders Peirce*) jsou dostupné na: <https://colorysemiotica.files.wordpress.com/2014/08/peirce-collectedpapers.pdf> [cit. 25. 6. 2019]. Není-li dále uvedeno jinak, veškeré citace či odkazy na Peircovy práce byly převzaty z tohoto zdroje.

¹¹ *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 2, § 102, CP 2.102, c. d.

V rámci studia Aristotelových *Prvních analytik* si totiž Peirce všímá, že tento antický myslitel rozlišoval kromě dedukce (*synagoge* neboli též *anagoge*) a indukce (*epagoge*) ještě jeden základní způsob úsudků – *apagoge* (do angličtiny se tento termín někdy překládá i jako „abdukce“) čili „redukci“. „Redukce... (však nebyla do jeho časů – pozn. aut.) *správně pochopena z důvodu narušeného (corrupt) textu*,“¹² což se Peirce snaží v sérii svých článků změnit. Zastává přitom názor, že doposud se logikové soustředili jen na ty způsoby usuzování, které vedou k jistým (platným) závěrům, a opomíjeli dle jeho soudu neméně významné formy úsudků, jejichž kvalita spočívá ve schopnosti generovat nové poznatky (byť správnost a jistota nemusejí vždy nutně garantovat). Jinými slovy, Peirce plédoval pro dvou-dimenzionální přístup při zkoumání způsobů usuzování, v rámci kterého by byly analyzovány i nededuktivní inference, mezi něž řadí jednak indukci, jednak abdukci.¹³

Do obecnějšího povědomí se tyto myšlenky dostávají díky popularizujícímu článku *Deduction, Induction, and Hypothesis*, jenž byl otištěn v roce 1878 v srpnovém čísle časopisu *Popular Science Monthly* v rámci Peircovy pravidelné rubriky, či spíše série přednášek *Illustrations of the Logic Science*.¹⁴ Zde své čtenáře upozorňuje, že vedle klasických typů usuzování je třeba rozlišovat ještě jeden základní způsob inference, který ve svých pracích zprvu označuje jako „hypotézu“ (*hypothesis*), „dobrý odhad“ (*fair guess*), „pravděpodobnost“ (*probability*) či „předpoklad“ (*supposition*), postupně – zejména po roce 1900 – stále častěji jako „abdukci“ (*abduction*).¹⁵

Jako základ pro vysvětlení rozdílů mezi deduktivním (analytickým) uvažováním na straně jedné a syntetickými inferencemi, jež jsou způsobitelné vytvářet nové poznatky¹⁶

¹² PEIRCE, C. S. Lessons from the History of Science. In: *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 1, § 65, CP 1.65, c. d. Arisoteles přitom „redukci rozumí (1) důkaz, ve kterém první termín (větší) zjevně prospívá střednímu, ale vztah středního k nižšímu není zjevný, nicméně je více či méně pravděpodobný jako závěr; (2) buď takový důkaz, ve kterém vystupuje několik nepřímých termínů mezi menším a středním termínem; neboť v každém takovém případě nastává přiblížení se k poznání“ (ARYSTOTELES Analytiki pierwsze. In: Týž: *Kategorie. Analytiki pierwsze. Analytiki wtóre*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, s. 204, kap. 25, 64a20). Dodejme, že Arisoteles vyčleňoval i analogii (*paradeigma*), která však dle Peirceho „má povahu dilem indukce, dilem retrodukce“ (CP 1.65).

¹³ „Domnívám se, že logici by měli mít dva hlavní cíle: zaprvé, ukázat stupeň a druh jistoty (přístup k jistotě – approach to certainty) každého způsobu usuzování; zadruhé, ukázat možnou plodnost (uberty) nebo hodnotu produktivity (value in productiveness) každého způsobu (usuzování)“ (*Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 8, § 384, CP 8.384, c. d.).

¹⁴ V jediném poznámce pod čarou k tomuto článku Peirce upozorňuje, že dělení logických inferencí prvně představitel v roce 1866 v rámci cyklu přednášek v Lowellově Institutu v Bostonu. Srov. PEIRCE, C. S. *Deduction, Induction, and Hypothesis. Illustrations of the Logic of Science VI. Popular Science Monthly*, 1878, vol. 13, August, s. 482.

¹⁵ Všechna tato označení – s výjimkou abdukce – se vedle sebe objevují v předmětném příspěvku. Termín „abdukce“ totiž Peirce zprvu odmítal, neboť dle jeho soudu se jednalo o zkomolený anglický překlad řeckého „apagoge“. Lze upozornit, že dodnes někteří autoři nepoužívají pro první Peircovo pojetí „abdukce“ toto označení, a to aby i terminologicky odlišili obě koncepce abdukce. Příkladem tohoto přístupu jsou třeba studie S. Psillosa. Srov. PSILLOS, S. *An Explorer upon Untrodden Ground: Peirce on Abduction*. In: GABBAY, D. M. – HARTMANN, S. – WOODS, J. (eds.). *Handbook of the History of Logic. Volume 10: Inductive Logic*. Elsevier BV, 2011, s. 117–152.

¹⁶ Rozlišování inferencí na analytické a syntetické přebírá Peirce z Kantovy *Kritiky čistého rozumu*, byť v částečně modifikované podobě. Dle Kanta „analytické soudy jsou... ty, v nichž je spojení predikátu se subjektem myšleno prostřednictvím identity, ty pak, v nichž je toto spojení myšleno bez identity, nazýv(á) syntetickými. První soudy... také... nazýv(á) soudy vysvětlujícími, druhé rozšiřujícími, neboť vysvětlující soudy k pojmu subjektu nic nepřidávají, nýbrž je rozbořem rozčleňují na jeho dílčí pojmy, které v něm již

a mezi něž z počátku řadí indukci a abdukci, na straně druhé, používá dnes již ikonický příklad s pytlím fazolí. Na něm plasticky vysvětluje tři různé způsoby usuzování, jež určitá osoba bude provádět, aby mohla vyslovit závěr o barvě fazolí uskladněných v pytlích v místnosti, do které vchází. Pokaždé je přitom vybavena poněkud jinými vstupními informacemi.¹⁷

V prvním případě do místnosti vchází osoba, která ví, že zde jsou v pytlích uskladněné bílé fazole (obecné pravidlo). Pokud tedy určité fazole, jež leží na stole v místnosti, byly dříve uskladněné v některém z pytlů (konkrétní případ), pak – aniž se na ně musí podívat – ví, že mají bílou barvu (výsledek). Popsaná situace odpovídá **deduktivnímu** usuzování, pro něž je příznačné, že nepřináší žádnou novou informaci oproti tomu, co již bylo obsaženo ve vstupních premisách. Tyto inference plní dle Peirceho toliko úlohu určitých „poutačů pozornosti“ (*logical formula for paying attention*), neboť z řady faktů obsažených v premisách vybírají jeden, na který v závěru upozorňují.¹⁸ Jsou-li přitom premisy pravdivé, pak totéž lze vyslovit i ve vztahu k závěru. Žádná nová informace či argument totiž není s to ovlivnit pravdivost cestou dedukce přijatého závěru. Jde tak o příklad tzv. monotonického usuzování.¹⁹ V rámci klasické logiky byla vypracována řada schémat dedukčních úsudků,²⁰ přičemž zvolením vhodné struktury, bez ohledu na konkrétní obsah premis, lze vždy dospět k platnému (nikoliv nutně pravdivému) závěru.²¹ Samotný Peirce se přitom domníval, že „*dedukce spočívá vždy pouze v aplikaci obecného pravidla na konkrétní případ*“.²²

byly (i když konfuzně) myšleny. Naproti tomu rozšiřující soudy přidávají k pojmu subjektu predikát, který v něm vůbec myšlen nebyl a žádným jeho rozbořením by z něj nemohl být vyvozen“ (KANT, I. Kritika čistého rozumu. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 39, A7–B11). Peirce s touto distinkcí souhlasí, má však za to, že Kant zbytečně zúžil problematiku analytických a syntetických soudů pouze na predikátové výroky, a dále že nedostatečně vnitřně rozčlenil syntetické výroky (tj. nevyčlenil abdukci). Srov. PSILLOS, c. d., s. 118–119.

¹⁷ Oproti originálu byl Peircův příklad zjednodušen o pravděpodobnostní úvahou.

¹⁸ PEIRCE, c. d., s. 482.

¹⁹ Klasická dvouhodnotová logika aristotelské tradice je monotonická, neboť pro ni platí, že „*jestliže z množiny premis A pramení věta p, pak věta p musí vyplývat i z množiny premis B, pokud A je podmnožinou množiny B*“ (STELMACH, J. – BROŽEK, B. *Metody právnické*. Kraków: Zakamycze, 2004, s. 85). K Tarského definici monotonie pak srov. HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2., rozš. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 239, poznámka pod čarou č. 550. Pokud tedy určitá logická koncepce počítá s tím, že status/hodnota argumentu objevujícího se v premise se může pod vlivem nových informací/protiargumentů změnit, máme co dočinení s případem non-monotonických, tedy i neklasických, logik, ve kterých se obvykle počítá s více než dvěma možnými pravdivostními hodnotami.

²⁰ Tato schémata mohou být využívána i v rámci právního uvažování. Typickými a v právní praxi intuitivně využívanými příklady dedukčního usuzování jsou tzv. pravidlo odloučení (*modus ponens*), dle kterého z implikace ($A \rightarrow B$) a antecedentu (A) lze dovodit konsekvent (B), či dále třeba pravidlo popírání důsledku (*modus tollens*), stanovící, že jestliže A implikuje B ($A \rightarrow B$) a zároveň neplatí B ($\neg B$), neplatí ani A ($\neg A$). K těmto i dalším schématům dedukčních úsudků srov. KNAPP, V. – GERLOCH, A. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 70–72.

²¹ Zopakujeme, že o pravdivosti konkrétního závěru rozhoduje to, zda v úsudku použité premisy jsou pravdivé.

²² PEIRCE, c. d., s. 470. Dedukční úsudek lze proto dle Peirceho schematizovat následovně, popř. jej do této podoby převést:

Premisa 1: Pravidlo. (Všechny fazole v tomto pytlí jsou bílé.)

Premisa 2: Konkrétní případ. (Tyto fazole jsou z tohoto pytlí.)

Závěr: Výsledek. (Tudíž, tyto fazole jsou bílé.)

V druhém případě je situace odlišná v tom směru, že do pokoje vchází osoba, která nemá žádnou vstupní znalost o barvě fazolí, které jsou uskladněny v pytlích, a proto, aby určila jejich barvu, bude muset fazole v sáčcích nejdříve empiricky pozorovat. Otevře nahodile první pytel (případ) a vidí pouze bílé fazole (premisa – výsledek pozorování), což ji vede k obecnému závěru (pravidlo), že všechny fazole v tomto pytli jsou bílé. Tento závěr čili – obecněji – „*pravidlo získané pozorováním výsledku v určitém případě*“²³ je získán cestou **indukce**, resp. indukční generalizace,²⁴ a je jen pravděpodobný. Objevím-li jakoukoliv luštěninu téhož druhu, avšak jiné barvy (např. černou fazolí), a tedy přistoupí-li další premisa, může se podoba závěru změnit. Indukce je tak druhem non-monotonického, zpochybnitelného usuzování, jehož relevance (čili síla a stupeň přesvědčivosti a jistoty) se odvíjí od velikosti pozorovaného vzorku.²⁵ Pravdivost vstupních premis automaticky neskýtá záruku pravdivosti a platnosti závěru.

I ve třetím případě naše osoba vchází do místnosti naplněné pytli s fazolemi různé barvy, což je patrné na první pohled. V jednom z pytlů vidí pouze bílé fazole (pravidlo), přičemž fazole téže barvy vidí na stole (závěr pozorování), z čehož usuzuje, že tyto fazole zřejmě pocházejí z pytle s ostatními bílými fazolemi, odkud je někdo dříve vzal (případ). V rámci této úvahy je opětovně formulován toliko pravděpodobný (zpochybnitelný) závěr, který však přináší zcela novou informaci, jež slouží k vysvětlení určitého jevu či fenoménu. Právě takovéto vysvětlující usuzování označuje Peirce slovem **abdukce**.

Jak indukci, tak abdukci spojuje, že jsou ve vztahu inverze k dedukci. Přesněji řečeno, dedukční úsudky nám poskytují jisté (platné) závěry, ale nepřinášejí nové poznatky (žádnou informaci, která by nebyla obsažena již v premisách). Abdukce (resp. i indukce) patří k méně jistým formám inferencí, ale její nepřehlédnutelná hodnota spočívá ve schopnosti generovat nové myšlenky.²⁶ Za této situace však vzájemné odlišení abdukce

²³ PEIRCE, c. d., s. 471.

²⁴ Současní logikové obvykle rozlišují dva základní typy indukce. Jmenovitě indukční generalizaci (*inductive generalization*), která je znázorněna ve fazolovém testu a pro kterou je příznačné, že na základě zjištění určité vlastnosti u jednotlivě pozorovaných objektů patřících do určité společné třídy je dovozeno, že tuto vlastnost mají pravděpodobně všechny objekty dané třídy. Druhý typ představuje indukční specifikace (*inductive specification*), která umožňuje vyslovit závěr o určitém individu, a to na základě jeho příslušnosti k jisté širší množině či třídě, a dále – což mnohdy není explicitně vyjádřeno – při zohlednění skutečnosti, že pro tuto množinu či třídu je příznačná určitá vlastnost. Blíže: BREWER, S. From Enthymeme to Argument: Logocratic Method and the Virtues and Vices of Arguments. In: WEINSTEIN, J. B. – ABRAMS, N. – BREWER, S. – MEDWED, D. S. *Evidence. Cases and Materials*. 10th Edition. St. Paul, MN: Foundation Press, 2017, s. 122–128. Samotný Peirce pak ve své sedmé přednášce v Lowellově institutu nabízí vůči představenému dělení dílem alternativní a dílem propracovanější klasifikaci indukce. Vyčleňuje tak indukci (i) základní (*rudimentary*), dle které pokud neexistuje žádný důkaz pro A, pak máme vycházet z toho, že A není relevantní; (ii) predikční (*predictive*) – kdy ověřujeme určité na zkoušku přijaté závěry; (iii) statistickou (*statistical*) – jejíž kvalita i relevance se odvíjí od velikosti vzorku, který je testován. Tyto základní typy indukci pak dále vnitřně člení na určité podtypy. V podrobnostech srov. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 7th Vol., § 110–130, CP 7.110–7.130, c. d., popř. i na dalších místech tohoto díla (zejména CP 7.208 a násl.).

²⁵ Pokud by byly všechny myslitelné případy verifikovány, pak síla závěru bude rovna dedukčnímu úsudku. K tzv. úplné (enumerativní) indukci srov. blíže: GOŁBA, F. – PIĘKOŚ, P. – TURKOWSKI, P. *Logika dla prawników*. Warszawa: C. H. Beck, 2012, s. 151–152, či ŠTĚPÁN, c. d., s. 50.

²⁶ Tuto schopnost nemá žádný jiný způsob usuzování, tedy ani indukce. Indukce pracuje s větší mírou jistoty než abdukce, ale „produktivní“ se stává pouze v kombinaci s abdukci – viz níže poznámky k abdukční indukci. Někteří proto indukci vnímají jako určitý „středový“ mód inferencí. SVENNEVIG, J. *Abduction*

a indukce nemusí být na první pohled vždy zřejmé, a proto mu obvykle v minulosti nebyla dle Peirceho věnována větší pozornost.

Nicméně lze zmínit, že již J. S. Mill (1806–1873) si všímá rozdílu mezi ověřováním určité hypotézy příznačným pro indukční usuzování a samotným nalézáním hypotéz – invencí. Ve svém spise *A System of Logic Ratiocinative and Inductive* z roku 1843 píše: „*Dr. Whewell* (významný logik žijící v jeho době – pozn. aut.)... *nenazývá indukci nic, kde není vnesena nová mentální koncepce, a vše indukci, kde je. Ale tak se směšuje dvě velmi odlišné věci: invenci a důkaz.*“²⁷ Obdobně jako později H. Reichenbach a K. Popper tedy Mill upozorňuje na rozdíl mezi „*kontextem objevu*“ (v terminologii Milla „*invencí*“) a „*kontextem ospravedlnění*“ („*důkazem*“),²⁸ byť blíže tento fenomén nezkoumá.

Tato role historicky připadla právě Peircovi a znamená předěl v jeho dosavadním chápání abdukce. Ve snaze vysvětlit rozdíl mezi indukci a abdukci si začíná uvědomovat, že jeho původní úvahy nebyly zcela správné, neboť – jak sám přiznává – byl přespříliš „*okouzlen formou sylogismu a doktrínou logické extenze...*, *což vedlo k tomu, že jim připisoval větší význam, než ve skutečnosti mají.*“²⁹ Reviduje tedy částečně svůj prvotní názor, že oba základní typy syntetických inferencí³⁰ odlišuje skutečnost, že indukce umožňuje formulovat obecné pravidlo o celé třídě či množině individuí na základě pozorování většího množství jejich vybraných zástupců. Abdukce pak vyžaduje „*troufalejší a riskantnější krok*“ (*bolder and more perilous step*).³¹ Na jejím základě „*dovozujeme existenci faktů zcela odlišných od jakýchkoliv, jež jsou pozorovány, ze kterých, dle známých zákonů či pravidel, něco pozorovatelného musí vyústit.*“³² Indukce je „*postupem od jednotlivého k obecnému. Kdežto abdukce od účinku k příčině. Indukce klasifikuje, abdukce vysvětluje.*“³³

as a methodological approach to the study of spoken interaction [online, cit. 25. 6. 2019]. Dostupné na: http://folk.uio.no/janengh/Norskritf/NORSkritf103_text.pdf.

²⁷ MILL, J. S. *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*. (Editováno J. M. Robsonem). Toronto: University of Toronto Press, 1973, s. 304–305. Mill dále k tomu dodává: „*Invence, ač může být kultivována, nemůže být převedena na pravidlo; neexistuje věda, která by umožnila lidem uvažovat o tom, co bude vyhovovat jejich cílům*“ (s. 285).

²⁸ Termíny kontext objevu a kontext ospravedlnění zavádí H. Reichenbach. V díle *Experience and Prediction*, jež bylo prvně vydáno v roce 1938, uvádí: „*Existuje velký rozdíl mezi systémem logických vztahů a faktickým způsobem, jak myšlenkový proces probíhá... Známý rozdíl mezi způsobem, ... jak myslitel nalézá tvrzení, a jak je představuje veřejnosti, dokládá tuto tezi. Zavedu pro ně termíny kontext objevu a kontext odůvodnění*“ (REICHENBACH, H. *Experience and Prediction: An Analysis of the Foundations and the Structure of Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press, 1961, s. 4 a 7). Dodejme, že Reichenbach byl obeznán s úvahami Peirceho na téma abdukce, nicméně považoval „*je za naprosto nejasné, a to z důvodu propojení psychologie vědeckého objevu s logickými teoriemi vztahujícími se k pozorovaným faktům*“ (PSILLOS, c. d., uvedený autor zde cituje z Reichenbachova díla *On Probability and Induction* z roku 1938).

²⁹ *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 2nd Vol., § 102, CP 2.102, c. d.

³⁰ V druhém období Peircových úvah o abdukci, kdy je akcentováno, že „*jde o jediný způsob usuzování, který poskytuje nové ideje*, (se ale stává zřejmým, že abdukce představuje – pozn. aut.) *jediný druh, který v tomto významu je syntetický*“ (*Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 2nd Vol., § 777, CP 2.777, c. d.).

³¹ PEIRCE, c. d., s. 475.

³² PEIRCE, c. d., s. 477. *Cum grano salis* lze tedy abdukci chápat i jako určité „*protazení indukce za limity našeho pozorování*“ (s. 480).

³³ PEIRCE, c. d., s. 477.

Postupně totiž dospívá k názoru, že ve skutečnosti abdukci a indukci – tak jak byly představeny ve fazolovém testu – nerozlišuje **žádný** klíčový znak, a dále, že naznačená sylogistická reprezentace je pro zachycení skutečné abdukční inference příliš zužující. Jak v případě indukční generalizace, tak i abdukce se totiž v uvedeném fazolovém příkladu snažíme předvídat způsob uspořádání věcí ve světě. To, co obojí odlišuje, je skutečnost, že indukce zahrnuje „*horizontální vyvozování*“, tedy na základě přímo pozorovaných objektů dospíváme k závěru o celé množině/třídě, kdežto abdukce pracuje s „*vertikálním vyvozováním*“, tedy vytváříme hypotézy o objektech, jež nejsou přímo pozorovány.³⁴ V obou případech se ale vždy jedná o inferenci od konkrétního případu k celku, tedy o typ usuzování, jehož podstata zůstává indukční.³⁵ Podstatu pravé abdukce (*abduction proper*) – jak níže ukážeme – přitom tvoří jen „*usuzování, pomocí kterého vytváříme vysvětlující hypotézy, a nikoliv inference od případu k celku*“.³⁶ Zároveň si všímá, že generalizační indukce nepředstavuje pouze rozšíření určitého znaku příznačného pro člena určité třídy či množiny na celou tuto třídu/množinu. Zahrnuje i interpretaci závěrů, vyhodnocování relevance těchto závěrů. Nedílným prvkem tohoto typu usuzování je tedy vždy i práce s určitou vstupní hypotézou, určitým odhadem, který předurčuje indukční testování. Jinými slovy, součástí indukce je abdukce, a bylo by proto přesnější hovořit o abdukční indukci (*abductory induction*).³⁷

V dopise americkému filozofovi a teologovi Paulu Carusovi z července 1910 pak následovně shrnuje první fázi svých bádání nad abdukci: „*rozdělení základních druhů usuzování na tři typy... stále dle mého soudu má opodstatněný základ. Nicméně téměř ve všem, co jsem napsal před začátkem století... (20. století – pozn. aut.) více či méně jsem smíchal hypotézu a indukci.*“³⁸ Jak tedy nově uchopuje abdukci a indukci?

3. KE ZPŮSOBU VYTVÁŘENÍ HYPOTÉZ – DRUHÉ PŘIBLÍŽENÍ ABDUKCE

Neúnavná cizelace i obhajoba koncepce abdukce postupně sedimentuje v názor, že „*abdukce koresponduje s úkolem zavádění nových idejí ve vědě, ve světě, s kreativitou. Dedukce načrtává nutné a variabilní závěry, které by měly vyplývat, jestli hypotézy budou pravdivé. Indukce empiricky potvrzuje hypotézy na určitém vzorku případů. Existují tedy tři druhy usuzování, které se nevyskytují samostatně nebo paralelně, ale integrovaně a kooperovaně v postupných krocích vědecké metody.*“³⁹

³⁴ PSILLOS, c. d., s. 130.

³⁵ Nepřekvapuje proto, že abdukce v prvotním – fazolovém – pojetí bývá řazena k induktivním formám usuzování. Srov. SINNOT ARMSTRONG, W. – FOGELIN, R. *Understanding Arguments. An Introduction to Informal Logic*. 9th ed. Cengage Learning, 2015, s. 195. Jiní autoři ji bez dalšího vyčleňují jako samostatný typ logických úsudků, tedy neupozorňují na Peircův posun v chápání abdukce (viz – poznámka pod čarou č. 2).

³⁶ BELLUCCI, F. Eco and Peirce on Abduction. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, 2018, X-1, s. 3. [online, cit. 25. 6. 2019]. Dostupné na: <https://journals.openedition.org/ejap/1122>.

³⁷ *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 6th Vol., § 526, CP 6.526, c. d.

³⁸ *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, 8th Vol., § 227, CP 8.227, c. d.

³⁹ NUBIOLA, c. d., s. 123. Zlomová je v tomto směru stať *On the Logic of Drawing History from Ancient Documents* z roku 1901, ve které Peirce prvně prezentuje svůj modifikovaný pohled na abdukci.

Peirce tedy dospívá k tříprvkovému metodologickému schématu, který stojí za jakýmkoliv objevem, novou teorií či pouhou hypotézou a který ve svých pracích po zbytek života dále zkoumá. První fázi modelu představuje **abdukce**, tj. vědomé vytváření i výběr potencionálně nejhodnější vysvětlující hypotézy. Jejím spouštěčem (*trigger*) je údiv pozorujícího subjektu nad určitým fenoménem.⁴⁰ „Každý druh vědy začíná novým fenoménem, který negativně narušuje naše podvědomé očekávání.“⁴¹ Nejde však o jakoukoliv nepravidelnost v obklopujícím světě, nýbrž o něco, co vyžaduje naši vědomou pozornost, novou regulaci či pohled, díky nimž údiv zanikne a situace se stává pochopitelná i snesitelná pro vnímavého pozorovatele.⁴²

Krásné příklady takových nepravidelností lze nalézt v řadě příhod z pera sira Arthura C. Doylea pojednávajících o soukromém detektivovi Sherlocku Holmesovi. Kupříkladu v příběhu *Stříbrný lysáček* (*The Adventure of Silver Blaze*) z roku 1982, v němž se vyšetřuje tajemné zmizení vynikajícího závodního koně Stříbrného lysáčka a usmrcení jeho trenéra Johna Strakera, vede Holmes tento rozhovor s Gregorym, detektivem Scotland Yardu:

„Gregory: Existuje nějaká okolnost, na kterou byste mě chtěl upozornit?”

Holmes: Zajímavé je chování psa v noci.

Gregory: Pes ale nic v noci nedělal.

Holmes: To je právě ta kuriózní událost.⁴³

Právě v absenci štěkáni v době zločinu spatřuje Holmes neobvyklost, neboť při běžném chodu věci by hlídací pes reagoval hlasitým projevem na vniknutí cizí osoby do soukromých prostor. Toto narušení obvyklého chodu věci vyvolává Holmesův údiv, který – aby pominul – jej vede k vyslovení domněnky, že pachatelem musel být někdo, koho pes dobře znal.⁴⁴ Tato vysvětlující hypotéza – získaná cestou slavné Holmesovy tzv. „dedukční metody“⁴⁵ – umožňuje racionalizovat průběh nastalé situace.

Co je zásadní a co některými komentátory Peircova díla bylo v minulosti přehlíženo či nedostatečně akcentováno, za vysvětlující hypotézu přijímanou cestou abdukce na zkoušku nelze označit jakoukoliv spekulativní domněnku. Z možných vysvětlení je třeba vybrat takové, které se jeví jako „rozumné nebo možné“ (*reasonable or plausible*). Musí být tedy s to vysvětlit všechna relevantní fakta či fenomény, které vyvolávají náš

⁴⁰ V tomto aspektu lze vidět paralelu s názorem Aristotela, že jakémukoliv poznání předchází úžas nad obklopujícím světem. Slovy samotného Aristotela: „(j)ako dnes, tak v dřívějších dobách lidé začali filosofovat, protože se něčemu divili. Z počátku se divili záhadným zjevům (ta apora), jež jim bezprostředně ukazovala zkušenosť, a teprve potom ponenáhlu postupujícíe naznačenou cestou dospěli k záhadám významnějšími ... Ten pak, kdo pochybuje a diví se (aporón kai thaumazón), má vědomí nevědomosti...“ (ARISTOTELES *Metafyzika*. Praha: Rezek, 2003, s. 38, 982 b).

⁴¹ *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 7, § 188, CP 7.188, c. d.

⁴² Peirce zastává názor, že pro přírodu je příznačná nepravidelnost, a tudíž zaznamenáme-li kolem nás nějakou pravidelnost, je třeba zkoumat její původ (srov. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. 7, § 189 a § 195, CP 7.189 a 7.195, c. d.). Současně ale dodává, že pokud dojde k porušení či odchýlkám od určité pravidelnosti, je třeba vysvětlit jejich příčinu (CP 7.199).

⁴³ DOYLE, A. C. *The Adventure of Silver Blaze* [online, cit. 25. 6. 2019]. Dostupné na: file:///H:/Downloads/the-memoirs-of-sherlock-holmes-001-adventure-1-silver-blaze.pdf.

⁴⁴ „Pochopil jsem význam mlčení psa, jeden pravdivý závěr pak vždy naznačuje ostatní. Simpsonův incident mi ukázal, že pes byl držen ve stájích, a přestože někdo vyvedl koně, pes neštěkal dostatečně, aby vzbudil dva chlapy v podkroví. Je zřejmé, že noční návštěvník byl někdo, koho pes dobře znal“ (DOYLE, c. d.).

⁴⁵ Je nasnadě, že Holmesova metoda má kvalitativně jinou povahu než inference, které jsme jako „dedukční“ označili výše.

úžas.⁴⁶ Musí být i souladné s naším předchozím poznáním či míněním (*background beliefs*). Vysvětlující hypotéza je tak vždy zasazována do určitého apriorního zkušenostního a vědomostního kontextu, který – nevzniknou-li o něm pochybnosti – musí respektovat. Hypotéza by měla být rovněž „jednoduchá“ ve smyslu kautel naznačených Ockhamem⁴⁷ a dostatečně široká, aby vysvětlila či podchytila celý vysvětlovaný jev či fenomén.⁴⁸ Konečně, hypotéza musí být způsobilá následného testování (*sic*), neboť „(j)akákoli hypotéza může být přípustná, pokud neexistují žádné zvláštní důvody pro její opak, za předpokladu, že je schopna experimentálního ověření, a pouze do té míry, do jaké je takové ověření možné. To je přibližně doktrína pragmatismu.“⁴⁹

V příkladu řešeném detektivem Holmesem by tedy bylo možné zaznamenanou neobvyklost (absenci štěkání psa) racionalizovat i pomocí jiných vysvětlujících domněnek, a to například tak, že pes byl pachatelem otráven či uspán, nebo jej třeba v době zločinu uneslo UFO. Nicméně zásady, které mají řídit abdukční inferenci,⁵⁰ nás nutí odmítnout tyto varianty. Podstatu abdukce lze proto spatřovat ve vědomém vytvoření a výběru pokud možno toho nejracionálnějšího – hodnoceno ze strany exegeta – návrhu vysvětlujícího určitou (ne)pravidelnost. Abdukce přitom představuje jediný způsob, jak lze zavádět nové ideje či myšlenky ve světě.⁵¹

Dedukce – následující krok v Peircově modelu vědeckého objevu – umožňuje „načrtávat možné a nutné... konsekvence“,⁵² jež plynou z abdukci vybrané hypotézy přijaté na zkoušku a které jsou způsobilé dalšího empirického testování, resp. ověření v praxi.⁵³ Poslední fázi Peircova modelu pak tvoří indukce, v rámci které je testována relevantnost vysvětlující hypotézy, a to cestou ověřování platnosti a správnosti konsekvencí (predikcí), k nimž jsme dospěli cestou dedukce. „Když zjistíme, že predikce za predikcí bez ohledu na preferenci, kterou jim připisujeme, je ověřena v rámci experimentu, začínáme souhlasit, že hypotéza má své místo mezi vědeckými výsledky.“⁵⁴

Schopnost formulovat vysvětlující hypotézy je přitom vlastní lidem jako živočišnému druhu. Abdukční řešení „k nám přichází jako záblesk vhledu (flash of insight). Je to akt porozumění či prozření (act of insight), ačkoliv velmi nejistého poznání. Je pravdou, že různé prvky hypotézy byly v naší mysli předtím; ale je to představa spojení v jeden celek toho, o čemž jsme nikdy předtím ani nesnili, že by bylo možné propojit, z čehož

⁴⁶ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 7th Vol., § 235, CP 7.235, c. d.

⁴⁷ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 7th Vol., § 220 a 221, CP 7.220 a 7.221, c. d.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 5th Vol., § 197 (CP 5.197), c. d. Z citované pasáže je přitom zřejmé, že v tomto místě se úvahy o abdukci protínají s ústředním principem Peircova pragmatismu, ba abdukce se stává úhelným kamenem této filozofie. Jak totiž Peirce v témže kontextu lapidárně vysvětluje: „Jestliže pozorně zvažujeme otázku pragmatismu, vidíme, že není ničím jiným než otázkou logiky abdukce“ (*Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. 5th Vol., § 196, CP 5.196, c. d.).

⁵⁰ K podrobnému rozboru jednotlivých zásad srov. v sekundární literatuře: PSILLOS, c. d., s. 133–136.

⁵¹ Abdukce „zahrnuje všechny možné způsoby vysvětlujícího usuzování, kdežto indukce zase všechny způsoby empirického ověřování správnosti určitého vysvětlení“ (PSILLOS, c. d., s. 146).

⁵² *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 7th Vol., §206, CP 7.206, c. d. Peirce v téže souvislosti hovoří i o vytváření „predikcí ohledně toho, jaké budou výsledky praktického testování“ (tamtéž).

⁵³ Empirická verifikace některých predikcí může přicházet v úvahu až v budoucnosti (*in futuro*) a může být podmíněna adekvátním technologickým rozvojem.

⁵⁴ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 7th Vol., §206, CP 7.206, c. d.

*pramení nové návrhy před naším rozjímáním.*⁵⁵ V průběhu testování lze zpochybnit správnost vysvětlující hypotézy. Nicméně Peirce má za to, že „*lidský mozek musí být naladěn na pravdu věcí, aby bylo objeveno to, co jsme* (v našich dějinách – pozn. aut.) *již objevili*“.⁵⁶ Jinak řečeno, lidské dějiny ukazují, že z řady možných vysvětlení určitého fenoménu jsme schopni relativně rychle a bez řady omylů vybírat ta, která se později ukazují jako pravdivá. Tato lidská schopnost či snad i určitá „*forma instinktu*“ (Ch. S. Peirce) pravdivě vysvětlovat věci legitimizuje dle Peirceho potřebu rozlišování abdukce jako speciální fáze objevování i svébytnou formu logického usuzování. Stává se tak evidentní, že Peircovy úvahy o abdukci se opírají o určitou meta-abdukci, dle které je svět poznatelný, má řád a lidé jsou ho s to poznávat.⁵⁷ Tato meta-abdukce má regulativní charakter, neboť nás nutí určitým způsobem přemýšlet o světě, resp. i k němu přistupovat. „*Ačkoliv víme, že řád světa nemusí (tj. deduktivně) odpovídat tomu, co si myslíme, musíme postupovat tak, jako by tato... korespondence existovala.*“⁵⁸

Peirce má dále za to, že abdukci můžeme logicky schematizovat, což je jeden z hlavních argumentů pro rozlišování tohoto způsobu usuzování. V sedmé přednášce *O pragmatismu a abdukci* z roku 1903 pak uvádí toto konkrétní schéma abdukce:

„*Je pozorován překvapivý fakt C.*

Pokud by A bylo pravdou, pak by se jev C stal samozřejmým.

Proto je rozumné předpokládat, že A je pravda.“⁵⁹

Již na první pohled je patrný určitý „paradox“. Snažíme se logicky zapsat proces, který na jednu stranu má být racionální a vědomý, současně se ale dovoláváme obtížně uchopitelné lidské kreativity a invence, či dokonce instinktu odhadnout správné řešení.⁶⁰ Nejenom tato otázka se stala zdrojem pozdější kritiky Peircova – ať raného, či vrcholného – pojetí abdukce a podnítila další zkoumání této problematiky. Částečně též vedla k reinterpretaci dosavadního způsobu chápání Peircova vědeckého odkazu. Významnou osobností, která přispěla k soudobému zájmu o abdukci, byl H. Frankfurt.

4. FRANKFURTOVA KRITIKA ANEB SMĚREM K SOUDOBÉ DISKUZI NA TÉMA ABDUKCE

Americký filozof Harry G. Frankfurt (nar. 1929) ve své krátké stati *Peirce's Notion of Abduction* z roku 1958 podrobil tvrdě kritice Peircovu koncepci abdukce včetně pokusů o její logickou strukturalizaci. V první řadě upozornil a na řadě citací z díla

⁵⁵ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 5th Vol., § 181, CP 5.181, c. d.

⁵⁶ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 6th Vol., § 476, CP 6.476, c. d.

⁵⁷ BELLUCCI, c. d., s. 12–16.

⁵⁸ Tamtéž, s. 16.

⁵⁹ *Collected Papers of Charles S. Peirce*. 5th Vol., § 189, CP 5.189, c. d.:

„*The surprising fact, C, is observed.*

But if A were true, C would be a matter of course.

Hence, there is reason to suspect that A is true.“

⁶⁰ Jde však jen o zdánlivý paradox, ke kterému docházíme, pokud nerozlišujeme mezi meta-abdukci a jednotlivými konkrétními abdukci přijímanými k vysvětlení překvapivých faktů. Blíže: PSILLOS, c. d., s. 142–143.

Peirceho doložil, že termíny „hypotéza“ a „abdukce“ nejsou vždy tímto myslitelem používána jako synonyma. Abdukce slouží k pojmenování logické operace směřující k přijetí určité hypotézy. Zde však naráží na paradox, na který jsme již částečně poukázali. Na jednu stranu totiž Peirce tvrdí, že „hypotéza je výsledkem úžasné imaginativní lidské schopnosti a současně, že je produktem speciálního druhu logické inference“.⁶¹ Rozbor Peircova návrhu logické struktury abdukce jej pak vede k závěru, že abdukce nepopisuje proces nalezení hypotézy. Hypotéza (možné vysvětlení, „A“) se totiž objevuje již v premise abdukčního úsudku a závěr toliko konstatuje, že je „podložené se domnívat, že toto vysvětlení je pravdivé“.⁶² Model proto nezachycuje proces generace hypotézy, nýbrž ukazuje, jak je určitá hypotéza přijímána jako pravděpodobné řešení určitého problému, resp. jako „pracovní hypotéza“ (*working hypotheses*)⁶³ hodna dalšího – již induktivního – testování. Nicméně nastavený filtr pro výběr této nejpravděpodobnější hypotézy je příliš široký, spíše dle názoru Frankfurta představuje pouhý „inteligentní odhad“ (*guessing intelligently*)⁶⁴ a v důsledku popisuje proces, jakým je určitá hypotéza zařazena mezi další možná vysvětlení určitého fenoménu.⁶⁵

V reakci na tyto argumenty došlo k rozštěpení či určité dvojkojnosti v soudobých výzkumech abdukce: Část myslitelů se soustředí na proces generování hypotéz, tedy pokračuje v bádání Peircovy „meta-abdukce“. Klíčovou osobností, která stála u základů této větve zkoumání, byl americký filozof Norwood Russell Hanson (1924–1967), jenž v 50. letech 20. století jako první upozorňuje, že Peircova meta-abdukce zkoumá „logiku objevu“, tedy Reichenbachem popsaný „kontext objevu“, u něhož Peirce předpokládal, že je dán určitými pravidelnostmi, jež lze rozkrýt.⁶⁶

Druhá větev se pak zaměřuje na způsoby výběru nejlepšího možného závěru (vysvětlení) určité situace a je spjata zejména se jménem dalšího amerického filozofa Gilberta Harmana (nar. 1938). Harman místo abdukce razí i nové označení – „odvození nejlepšího výsledku“ (*inference to the best explanation*).⁶⁷ V rámci tohoto proudu je vynakládáno úsilí jednak na vytváření nových, adekvátnějších schémat zachycujících abdukční inferenci, jednak na hledání a formulování subtilnějších filtrů pro výběr nejlepšího možného vysvětlení. Jednotlivé návrhy se přitom navzájem prolínají, nicméně v současné době neexistuje shoda, co do jejich podoby.

⁶¹ FRANKFURT, H. G. Peirce's Notion of Abduction. *The Journal of Philosophy*. Columbia University, Vol. 55, No. 14 (Jul. 3, 1958), s. 594.

⁶² FRANKFURT, c. d., s. 594–595.

⁶³ FRANKFURT, c. d., s. 595.

⁶⁴ Oporu vidí v Peircově tvrzení, že z nekonečných vysvětlení určitého fenoménu má „lidský mozek takovou schopnost uhádnout správnou hypotézu dříve, než řada z nich bude testována, ... ponechává většinou neprozkoušenou“ (FRANKFURT, c. d., s. 596, citováno je: CP 6.530, viz též výše).

⁶⁵ FRANKFURT, c. d., s. 597. Přehlíženo je tedy to, že Peirce formuloval konkrétní kritéria, jež mají vést k výběru dobré vysvětlující hypotézy.

⁶⁶ HANSON, N. R. Notes Towards a Logic of Discovery. In: BERNSTEIN, R. J. (ed.). *Perspectives on Peirce: Critical Essays on C. S. Peirce*. New Haven – London: Yale University Press, 1965. Do tohoto proudu by spadaly v poslední době populární výzkumy lidské intuice a různých heuristik při rozhodovacích procesech, které dokládají existenci určitých obecnějších kognitivních vzorců, které jsou využívány při „intuitivním myšlení“, jež hraje nezastupitelnou roli „v nejistých“ případech, kdy „jednotlivec spekuluje nad nejlepší možností“ (SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E. In: GÁBRIŠ, T. *Nedogmatická právní věda. Od marxismu po behaviorální ekonomii*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 208).

⁶⁷ Tento proud tedy rozvíjí Peircem postulovaná kritéria pro výběr dobré vysvětlující hypotézy.

Co se týče logické schematizace, tak k nejpůvodnějším návrhům patří řešení navržené Josephsonem a Josephsonem, kteří strukturují abdukční usuzování takto:

„D je souborem dat/faktů/pozorovaných skutečností.

H vysvětluje D.

Žádná jiná hypotéza nevysvětluje D stejně dobře jako H.

Proto H je pravděpodobně pravdivé.“⁶⁸

Recentně lze pak třeba upozornit na schematizaci právníka a logika S. Brewera, jenž má za to, že k odvození nejlepšího vysvětlení dochází v těchto čtyřech postupných krocích:

„(i) identifikace určitého fenoménu, jenž má být vysvětlen (explanandum);

(ii) vyřčení několika alternativních, logicky relevantních a možných vysvětlení tohoto fenoménu (plausible-explanans);

(iii) identifikace nejlepšího vysvětlení, a to ... mj. při zohlednění zájmů a účelů argumentující osoby,⁶⁹

(iv) konstatování, že z dostupných vysvětlení jde o nejlepší možné vysvětlení dané věci.“⁷⁰

Stran kritérii pro nalezení nejlepšího řešení jsou vytvářeny různé katalogy, které zachycují různé atributy, jež jsou příznačné pro optimální hypotézy a jež současně *ad hoc* mohou přispět k nezezení nejlepšího vysvětlení. Konkrétně řečeno, zmiňovány jsou vlastnosti jako: (i) úplnost, tedy schopnost navrhované hypotézy vysvětlit všechna relevantní pozorovaná fakta, přičemž sama o sobě nevyžaduje další vysvětlení. Dále (ii) síla, jež se odvíjí od schopnosti hypotézy vysvětlovat i další obdobné případy. K atributům nejlepší hypotézy však již nepatří, pokud je příliš široká, tzn. do jejího explikativního rámce spadají i nesouvisející pozorované případy. Negativně je tak kladen požadavek na (iii) úzkou aplikovatelnost (skromnost) navrhovaného vysvětlení, čímž se má zabránit zbytečným paušalizujícím závěrům, jež nemají oporu v pozorovaných faktech. Poukazuje se rovněž na vhodnost formulování pokud možno (iv) jednoduchých či spíše úsporných hypotéz v duchu Ockhamovy břitvy. (v) Preferována by rovněž měla být taková hypotéza, která a) neuvěřitelně dobře respektuje obecně uznávaný rámec dané vědní disciplíny, pokud neexistují pádné důvody pro jeho zpochybnění. Hypotéza má tedy být „konzervativní“. Měla by být i (vi) „relevantní“ (dobrá), tj. mít nějaký racionální vztah k vysvětlovanému fenoménu.⁷¹ Nelze rovněž opomenout (vii) verifikovatelnost, když od stupně opory v empirických důkazech se odvíjí významnost konkrétního návrhu vysvětlení.⁷²

⁶⁸ Převzato dle: SINNOT ARMSTRONG – FOGELIN, c. d., s. 196.

⁶⁹ Je nasnadě, že tyto zájmy se mohou lišit, a to dle jejich úhlu pohledu a postavení, které zaujímají. Tedy například jinak si bude tentýž fenomén vykládat žalobce, jinak žalovaný (srov. dále).

⁷⁰ BREWER, c. d., s. 131–132. Brewer upozorňuje, že v rámci kroků (ii) a (iii) mohou být využívány i další základní módy inferencí jako dedukce či indukce, přičemž jejich kvalita se promítá i do relevance finálního vysvětlení. Například matematické, na dedukčních inferencích založené, vysvětlení bude nevyvratitelné, a to na rozdíl od probabilistických vysvětlení opírajících se o indukci. Blíže: BREWER, c. d., s. 135 a násl.

⁷¹ Na tento aspekt upozorňoval ve svých pracích již Peirce. Kupříkladu střídání dne a noci lze vykládat pravidelnou poutí boha Re po obloze a v podzemí, nicméně z pohledu dnešní nauky nejde o „dobrou“ hypotézu.

⁷² Tyto atributy zmiňují SINNOT ARMSTRONG – FOGELIN, c. d., s. 198–200.

Uvedené vyžaduje doplnění v několika směrech: Předně je nasnadě, že popsaná kritéria se v mnohém překrývají s těmi, které již dříve formuloval samotný Peirce.⁷³ Dále nelze přehlédnout, že tyto zásady představují pouze určité ideály, ke kterým se jednotlivá navrhovaná vysvětlení ve větší či menší míře přibližují. Je to částečně dáno tím, že kritéria se navzájem ve svých ryzech podobách vylučují. Patrné je to zejména na požadavku úzké aplikovatelnosti na straně jedné a síly na straně druhé. Dále je třeba po vzoru S. Brewera zdůraznit, že každé vysvětlení je vždy nerozlučně spjata se zorným úhlem osoby, která jej činí, popř. s určitým kontextem, do kterého má být zasazeno.⁷⁴ Můžeme proto hovořit o morální abdukci (tj. o nejlepším vysvětlení z pohledu morálky), logické abdukci, kauzální abdukci, filozofické abdukci, či konečně – z pohledu této práce stěžejní – právní abdukci (nejlepší vysvětlení z pohledu práva). Dostáváme se tak ke klíčovému momentu: Jaký vlastně význam mají tyto úvahy ve vztahu k právu a právní vědě?

5. PRÁVNÍ DIMENZE ABDUKCE

Díváme-li se na právo a jeho realizaci optikou abdukce, stává se zřejmým, že rovněž v právním světě téměř na každém kroku zanechává svůj otisk. Neoddělitelnou součástí práce právníků je totiž přijímání různých vysvětlujících hypotéz. Prezentované poznatky o abdukci (ale i modelu vědeckého objevu) proto mohou přispět k lepšímu uvědomění i strukturaci těchto činností, jakož i k výběru vhodnějšího vysvětlení.

V právní praxi se přitom obvykle s vytvářením a výběrem vysvětlujících hypotéz setkáváme ve třech typově základních situacích: Zaprvé, abdukce bývá prováděna v rámci pokusu o rekonstrukci skutkového stavu věci rozhodného pro určitý právní případ (**kauzální, skutková abdukce**). Kupříkladu kriminalista, který se dostaví na místo činu, se snaží z nalezených důkazních prostředků, mnohdy jen nepřímých indicií, formulovat nejlepší možné vysvětlení toho, co se zde v minulosti odehrálo. Možné vysvětlení (tedy vysvětlující hypotéza přijatá na zkoušku) přitom předurčuje podobu jeho dalšího vyšetřování. Kriminalista si tedy bude zpravidla klást otázku, jak by se v obklopujícím světě projevil chování určitého pachatele, a to pokud bychom vycházeli z hypotézy přijaté na zkoušku. Bude tedy – dedukčně – vyvozovat možné konsekvence určitého chování, jež posléze může – indukčně – ověřovat (např. provede rekonstrukci, prověrkou na místě, vyšetřovací pokus⁷⁵). Dodejme, že i v případě doznání pachatele by měl ověřit, zda v úvahu nepřichází jiné vhodnější abdukční vysvětlení rozhodné situace.⁷⁶ Pokud bychom pozornost obrátili na soudy, tak je nasnadě, že i ony v rámci posuzování skutkových otázek využívají abdukční usuzování. V civilním řízení sporném soud ob-

⁷³ Dodejme, že Peirce již ve svém prvním návrhu abdukce upozorňoval na to, že hypotéza by měla být vždy jasně stanovena a odlišena od pozorovaných jevů. K výběru hypotézy je pak třeba vždy přistupovat nestranně a najdeme-li protiargument, je třeba tuto skutečnost „*upřímně přiznat*“ (PEIRCE, c. d., s. 476).

⁷⁴ K úhlu pohledu srov. blíže: BREWER, c. d., s. 129–131.

⁷⁵ Srov. § 104c – § 104e zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, v platném znění (dále jen „tr. řád“).

⁷⁶ Srov. § 2 odst. 5 věta druhá tr. řádu: „(d)oznání obviněného nezavazuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti případu“.

vykle vybírá mezi vysvětlujícími hypotézami, jež mu podává žalobce na straně jedné a žalovaný na straně druhé.⁷⁷ Svůj výběr opře o výsledky dokazování (indukce), které vede a v rámci kterého mj. obsahem svých otázek vyslýchaným osobám (svědkům, znalcům i účastníkům řízení) testuje správnost predikcí ohledně skutkového stavu, které by bylo možné vyvodit z tvrzení stran (dedukční fáze). Zda jeho abdukcce, tj. volba jedné z konkurujících hypotéz, bude správná, může v případě podání opravného prostředku následně verifikovat odvolací soud. Obdobně postupují i trestní soudy, s tím rozdílem, že pokud nalezenou nekonzistenci či nedostatečnou provázanost v obžalobě, postupují v souladu se zásadou „*in dubio pro reo*“. Jak si ale výstižně všimá T. Sobek, soudce v obou případech „*si vlastně vytváří svoji teorii (svůj příběh) tohoto případu, kterou se snaží ‚vybalancovat‘ do celkové koherence. Přítom koherence je obvykle chápána tak, že znamená jednak konzistenci, dále zahrnutí všech relevantních zjištěných faktů, plus jejich vzájemnou provázanost, kdy jeden fakt podporuje druhý...*“⁷⁸ Jinými slovy, soudcovo vlastní abdukční vysvětlení rozhodných skutečností slouží jako filtr pro výběr relevantnější vysvětlující hypotézy, kterou navrhuje soudní strany, a stojí i u základu toho, co bývá tradičně označováno jako „volné hodnocení důkazů“.

V kontextu výše prezentovaných úvah je přitom nasnadě, že postulovaná soudcova „volnost“ nemůže být libovůlí, neboť abdukcce předpokládá výběr takového řešení, které nejlépe splňuje určitá racionalizační kritéria tak, jak navrhoval Peirce a jeho následovníci.⁷⁹ Pokud bychom přisvědčili opaku, a tedy za možné bychom považovali přijetí jakéhokoliv spekulativního vysvětlení, pak bychom *de facto* legitimizovali arbitrární, resp. i iracionální postup soudce při hodnocení důkazů, jakož i při řešení skutkových otázek. Vyřčený závěr přitom odpovídá názorům formulovaným v judikatuře tuzemských vyšších soudů, dle kterých „(p)odstatou volného hodnocení důkazů je ... myšlenková činnost soudce, která tvoří takové elementy, jako jsou např. průměrné životní zkušenosti každého člověka, osobní životní i profesní znalosti a zkušenosti soudce a zvláštní poznatky zjištěné při projednávání konkrétní věci...“ (z odůvodnění nálezu Ústavního soudu ze dne 27. 3. 2017 ve věci sp. zn. ÚS 4266/16).⁸⁰ „Uplatnění (zásady volného hodnocení důkazů – pozn. aut.) je... neoddělitelně spjata s požadavkem transparentnosti rozhodování, spočívajícím v povinnosti důkazní postup vyčerpávajícím způsobem popsat a **logicky i věcně přesvědčivým** způsobem odůvodnit...“ (z odůvodnění nálezu Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2014 ve věci sp. zn. II. ÚS 2564/12, zvyrazněno aut.). Lze

⁷⁷ Nelze však vyloučit situace, že se strany na skutkových otázkách shodnou. Budou se však rozcházet v názorech na jejich právní posouzení.

⁷⁸ SOBEK, c. d., s. 184.

⁷⁹ Nutno však upozornit, že v rámci volného hodnocení důkazů se soudce pohybuje nejenom v mantinelech Peircem popsané racionality, a tedy při zjišťování skutkového stavu postupuje mj. v souladu s koherenční teorií pravdy, jak ve výše citované pasáži akcentuje T. Sobek. Neméně důležité jsou mantinely, které pro soudce vyplývají z platného práva. Za přijatelnou vysvětlující hypotézu o určitém skutkovém stavu tak bude možné označit pouze takovou abdukcce, která respektuje zákonné požadavky kladené na způsob získávání a provádění důkazních prostředků. Kupříkladu seznámí-li se trestní soudce s odposlechem, který nebyl získán zákonným způsobem, nemůže k němu přihlídnout, a to má-li být jeho závěr „nejvhodnější“, ačkoliv bude subjektivně přesvědčen o tom, že obžalovaný je vinen. K zákonným mantinelům by dále patřily i různé fikce a nevyvratitelné domněnky. K odposlechům a dalším záznamům telekomunikačního provozu v tuzemském právu srov. § 88 a násl. tr. řádu.

⁸⁰ V citované pasáži lze hledat paralelu mezi Peircem popsaným požadavkem na zohledňování kontextu (zkušenostního, vědomostního apod.).

mít za to, že Peircem a jeho následovníky představená kritéria výběru nejlepšího vysvětlení mohou být pro právníky inspirativní v tom směru, že nabízí konkrétní instrukce, jak podpořit „přesvědčivost i logičnost“ (byť zřejmě chápanou ne striktně formálně-logicky), a tedy i pro-systémovost přijímaných závěrů o skutkových otázkách (srov. dále).

Zadruhé, abdukční inference lze hledat nejenom za rozkrýváním skutkových otázek. Neméně významnou roli hraje i v rámci zkoumání (hodnocení) zjištěného skutkového stavu prizmatem platného práva, a to ve snaze přiřadit nejhodnější právní kvalifikaci. Můžeme proto hovořit i o **právní abdukci**. Vrátime-li se k výše řešenému příkladu, kriminalista bude zkoumat, které znaky trestného činu byly naplněny určitým chováním, popř. zda je vůbec na místě trestněprávní kvalifikace určitého chování. Taktéž advokát, seznamuje-li se s novým případem, usiluje nalézt nejpřesvědčivější a pro klienta nejvýhodnější právní vysvětlení skutkového stavu, který je mu předložen. Právní abdukcce je prováděna i soudy, přičemž v kontinentálním typu právní kultury jsou to primárně ony, kdo závazně přiřazuje a hodnotí právní konsekvence posuzované věci. Pro orgány aplikující právo je charakteristické, že usilují o řešení, které je jimi vnímáno jako objektivně nejadekvátnější.⁸¹

Právní abdukcce vždy vyrůstá z předchozích skutkových zjištění. Současně ale reguluje proces dokazování, ba je dokonce způsobila přispět k modifikaci vstupně přijaté kauzální abdukcce. Exponuje totiž právně relevantní konsekvence určitého jednání, jež je třeba v řízení dokázat a k nimž lze dospět cestou logické dedukce, a to má-li být daná právní kvalifikace udržitelná. Jinak řečeno, ukazuje, která fakta je třeba prokázat, aby bylo možné podřadit určité chování pod zvažovanou právní normu.⁸² Pokud nenajde na zkoušku přijatá právní kvalifikace v rámci indukčního dokazování svoji oporu v důkazních prostředcích, je na místě jiné právní posouzení dané otázky, než bylo účastníky řízení navrhováno a/nebo zprvu orgánem veřejné moci zvažováno. Regulativní povaha právní abdukcce se projevuje ještě v jednom ohledu, na který upozornil Peirce: nutí jednotlivce postupovat tak, jako by navrhované právní vysvětlení bylo pravdivé a jediné možné. Soud aplikující právo, bude-li tedy jeho právní abdukcce podpořena i výsledky důkazního řízení, rozhodne v souladu s tím, co vyplývá z jím vybrané právní kvalifikace. Nevylučuje to, že v rámci následného soudního přezkumu může být zvolené právní vysvětlení revidováno.⁸³ Tato možnost bude ale minimalizována, pokud orgán aplikující právo bude zohledňovat kritéria výběru nejlepšího právního řešení, která byla vyslovena

⁸¹ Pokud by soudce stranil určitému účastníku řízení, popř. by pro to existovaly důvodné indicie, je na místě vznesení námitky podjatosti.

⁸² V pozadí této teze stojí názor, že mezi světem faktů a světem norem od samého počátku soudního řízení existuje úzká interakce. V tuzemském právním prostředí tento úzký vztah plasticky popsal M. Šejvl, který upozorňuje, že aplikující orgán zahajuje dokazování se zřetelem k žalobnímu petitu a v něm provedené právní kvalifikaci. Fakta jsou tedy sbírána orgánem veřejné moci od počátku „s ohledem na právní normu, kterou na ně hodlá aplikovat“ (ŠEJVL, M. Jak udělat spravedlnost slovy. In: GERLOCH, A. – MARŠÁLEK, P. (eds.). *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 184 a násl.). Dále srov. též MARŠÁLEK, P. *Právo a společnost*. Praha: Auditorium, 2008, s. 164.

⁸³ Například jedním z důvodů pro podání odvolání v civilních věcech může být fakt, že „rozhodnutí soudu prvního stupně spočívá na nesprávném právním posouzení“ (§ 205 odst. 2 písm. g) zákona č. 99/1963Sb., občanský soudní řád, v platném znění, což dokládá skutečnost, že právní abdukcce umožňuje vyslovit jen možný – non-monotonický – závěr (srov. dále).

ve vztahu ke kauzální abdukci (ač lze uvažovat o jistých modifikacích zohledňujících mj. požadavky plynoucí z platného práva či obecných zásad právních⁸⁴).

Zatřetí, právní abdukce umožňuje nalézt právní filtr, přes nějž má být nahlíženo na určité právně-relevantní okolnosti. Nicméně takto identifikované právní ustanovení nemusí být vždy jasné a srozumitelné, a proto bude na místě provedení tzv. **interpretace-
ní abdukce** čili nalezení nejlepšího možného vysvětlení daného ustanovení z pohledu práva. V návaznosti na dříve uvedené přitom můžeme jakýkoliv vysvětlovaný normativní právní text (*explanandum*) pojímat jako určitou nepravidelnost, která vyvolává u exegeta údiv či významovou pochybnost, jež lze odstranit cestou interpretace *sensu stricto*.⁸⁵ Spouštěčem může být buď jazyková nedostatečnost normativního právního aktu způsobená jeho mnohoznačností (např. použitím homonym, amfibií, konfúzí neurčitostí)⁸⁶ či neurčitostí, anebo exegetovo přesvědčení, že interpretační závěr, ke kterému dospěl při použití pouze jazykové metody výkladu, je nesprávný, nepřiléhavý, nevhodný, a to je-li zohledněn i jiný než čistě jazykový kontext (např. tedy hodnotový).⁸⁷ Podstata interpretační abdukce v případě nedokonalosti jazyka spočívá v tom, že interpretační závěr získaný zejména na základě jazykové metody se jeví jako nedostatečný pro formulaci obsahu právní normy rozhodné pro posuzovaný případ, a je tedy třeba jej dotvořit pomocí dalších metod právní interpretace (např. metody historické, teologické). Nelze přitom vyloučit, že jednotlivé metody budou vybízet k rozdílným řešením, a tudíž součástí interpretační abdukce bude i volba mezi dílčími interpretačními závěry. V druhém případě pak z povahy věci exeget vybírá mezi několika v úvahu přicházejícími interpretačními výsledky, k nimž dospěl na základě standardních metod právní interpretace na straně jedné a nadstandardních metod na straně druhé.⁸⁸

V současné době se tuzemská právní nauka víceméně shoduje na obsahu jednotlivých dílčích metod interpretace práva, a lze tedy hovořit o jisté „ustálenosti“ používaných metod.⁸⁹ Nicméně totéž již nelze vyslovit o metodologii právní interpretace jako celku, a to je-li pojímána jako soubor výkladových pravidel prvního a druhého stupně.⁹⁰ Jed-

⁸⁴ Jako příklad může posloužit již dříve zmíněna zásada *in dubio pro reo*. Srov. dále též poznámka pod čarou č. 80.

⁸⁵ K rozlišování interpretace *sensu stricto* a *sensu largo* srov. J. Wróblewski in: LANG, W. – WRÓBLEWSKI, J. – ZAWADZKI, S.: *Teoria państwa i prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, s. 399 a násl. V tuzemské literatuře pak zejména: ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. *Právní interpretace – mezi vysvětlováním a rozuměním*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 9–75.

⁸⁶ K důvodům mnohoznačnosti srov. ŠTĚPÁN, c. d., s. 17–18.

⁸⁷ Je nasnadě, že první z naznačených příčin vzniku nejasností, tj. přirozená neostrost a nepřesnost jazyka, ve kterém jsou formulovány právní texty, má spíše objektivní povahu, kdežto druhý důvod, spočívající ve skepsi exegeta ohledně spravedlnosti, správnosti či účelnosti určitého ustanovení, jež u něj po čistě jazykové stránce nevyvolává žádné pochybnosti, může být zatížen subjektivním pohledem a postojí interpreta. O tom, zda druhý typ spouštěčů pochybností bude přicházet v úvahu, rozhoduje v dané interpretační komunitě převládající „*ideologie aplikace práva*“. K ideologiím aplikace práva srov. KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, s. 232–246.

⁸⁸ K rozdělení metod právní interpretace na standardní a nadstandardní, jakož i k jednotlivým metodám srov. GERLOCH, A. *Teorie práva*. 7., aktualizované vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 144 a násl.

⁸⁹ Blíže: HLOUCH, L. *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 213.

⁹⁰ Interpretační pravidla prvního stupně určují, jak vykládat normativní právní text z pohledu jazyka, systému, historie vzniku apod. Kdežto interpretační pravidla druhého stupně stanoví, která z pravidel prvního stupně lze aplikovat, v jakém pořadí a konečně jaké z pravidel prvního stupně upřednostnit v případě jejich

notlivé přístupy k právní interpretaci, byť rozlišují obdobné výkladové metody (tj. výkladová pravidla prvního stupně⁹¹), mj. odlišně řeší, kdy vlastně začíná a kdy končí interpretační proces⁹² a zda právní interpretace je součástí obecné humanitněvědní interpretace zaměřené na rozkrývání významového svazku (*nexus of meaning*, *Sinnzusammenhang*) interpretovaného objektu,⁹³ anebo zda má svá specifika dávající eventuálně prostor pro uplatnění dekonstrukce textu prostřednictvím teologické metody výkladu. Rozcházejí se rovněž v názorech, jaké vztahy existují mezi jednotlivými metodami či třeba jak řešit jejich případné kolize, tj. kdy se dílčí interpretační závěr získaný při využití jedné výkladové metody liší od jiného dílčího interpretačního výsledku, k němuž interpret došel pomocí jiné metody. Doktrína se tedy neshoduje na obsahu interpretačních pravidel druhého stupně. Nejednotná je i právní praxe, byť nelze přehlédnout významnou roli, kterou hrají vyšší soudy při vytváření kritérií pro výběr optimálních interpretačních závěrů v rámci sjednocování judikatury a celkového přezkumu rozhodnutí nižších soudů.

Neexistence ucelené metodologie interpretace práva znesnadňuje provádění interpretační abdukce jako pro-systémové činnosti. Nelze totiž nevidět, že od míry ustálenosti i akceptovatelnosti metodologie právní interpretace odvisí stupeň systémovosti provádění právního výkladu (interpretační abdukce) v právní praxi. Po vzoru Bergera s Luckmannem lze dokonce vyslovit názor, že nejednotnost praxe pramenící z plurality interpretačních teorií a jimi formulovaných metodologických katalogů může vést k destabilizaci existujícího právního řádu i společenské homeostázy, kterou ve značném stupni pomáhá udržovat.⁹⁴ K významným úkolům právních vědců by proto mělo patřit zkoumání interpretačních pravidel druhého stupně a následně jejich předávání studentům v rámci jejich přípravy k právním povoláním, kdy tyto znalosti by se takto mohly stát součástí Peircovy popsanych *background-beliefs*, které – jak bylo výše vysvětleno – hrají nezastupitelnou roli ve vytváření i přijetí dobré vysvětlující hypotézy.⁹⁵

vzájemné kolize. K tomuto dělení, jehož autorství je připisováno J. Wróblewskému, srov. v podrobnostech v tuzemské literatuře WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 168 a násl.

⁹¹ Neznamená to však, že se ve všech dílech objevují vždy materiálně identické metody výkladu, popř. že budou v aplikační praxi stejně vykládány a aplikovány. Za zvláštní pozornost pak stojí skutečnost, že nedávno tuzemský normotvůrce částečně reguloval tato pravidla v §§ 2–13 nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.).

⁹² Metodologie interpretace *sensu largo* cílí na částečně odlišné poznávací procesy než metodologie zaměřená pouze na interpretaci *sensu stricto*.

⁹³ „Významový svazek“ určitého textu je dán vědomým i nevědomým užitím znaků ze strany autora, resp. i dalším textuálním kontextem – historickým, kulturním a autorským. Blíže: HIRSCH, E. D. *Validity in Interpretation*. New Haven and London: Yale University Press, 1967, s. 7 a násl.

⁹⁴ Pluralita vždy odhaluje, že „(v)šechny společenské reality jsou nejisté. Všechny společnosti jsou jen konstrukty čelící chaosu. Neustále hrozící nebezpečí anomického děsu propukne naplno, kdykoliv jsou legitimizace, jež tuto nejistotu zastírají, ohroženy nebo se zhroutí“ (BERGER – LUCKMANN, c. d., s. 104). Na druhou stranu, jak správně upozorňuje M. Škop, jen dekonstrukce právní vědy/práva umožňuje „nabídnout obraz teorií, jako zatížených určitými ideologiemi...“, které nemusí být nadále vnímány jako dostatečné, čímž je dán prostor pro různé „opravy, náprav(y) či vylepš(ení)“, tedy pro „přizpůsob(ení) teorie vnímání tohoto druhého a přivést je zpět do práva“ (ŠKOP, M. Dekonstrukce jako metoda poznání práva. [online, cit. 25. 6. 2019]. Dostupné na: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/prteorie/skop.pdf>).

⁹⁵ V tomto bodě se tak Peircovy úvahy protínají s hermeneutickými koncepcemi hovořícími o „předporozumění“, „předvěděni“ a dalších „předsudcích.“ V podrobnostech srov. GADAMER, H.-G. *Pravda a metoda. Nárys filozofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, s. 240 a násl.

Rovněž u interpretační abdukce nelze přehlédnout její regulativní charakter. K interpretačnímu závěru, který je soudem vybrán jako optimální, je následně soudcem přístupováno tak, že je v dané situaci jediný možný a promítá se i do způsobu a obsahu finálního rozhodnutí. Je-li vskutku toto subjektivní soudcově přesvědčení o pravdivosti daného výkladu a z něho dovozené právní konsekvence oprávněné, může být následně testováno v rámci přezkumných řízení. Bude-li akceptováno v dané právní komunitě, lze hovořit o jeho správnosti a platnosti. Nicméně nelze vyloučit, že v budoucnu dojde k odklonu, tedy nalezení vhodnější interpretační abdukce (viz dále).⁹⁶

V neposlední řadě je třeba poukázat na to, že rovněž v právně-teoretickém usuzování, a to je-li hledáno nejlepší vysvětlení různých právně-relevantních společenských fenoménů, právních institutů či pouze jednotlivých zákonných ustanovení, má kauzální, právní i interpretační abdukce své nenahraditelné místo.⁹⁷ Právní věda recentně stále častěji obrací svoji pozornost i na problém „meta-abdukce“, kdy mj. je zkoumána role intuice či různých heuristik v rozhodovacích procesech, a jak lze jejich obsah formovat v rámci právní socializace.⁹⁸

6. ZÁVĚR

Analyzujeme-li jednotlivé varianty abdukčních vysvětlení podávaných představiteli právní obce, nelze si nevšimnout, že vykazují určité společné znaky, které jsou typické pro abdukční inference jako takové a které již byly částečně představeny výše v první části příspěvku.

Předně je tedy patrná jejich non-monotonická povaha. Jinak řečeno, naprostá většina přijímaných vysvětlení má potencionálně zpochybnitelnou povahu. Není tedy pro ně příznačná neměnná platnost, jež by se automaticky odvíjela od dodržení určitého inferenčního algoritmu. V budoucnu je tedy možný významový posun, resp. přijetí jiné vysvětlovací hypotézy. Příznačné je to zejména pro interpretační abdukční inference, kdy ani sedimentovaná praxe výkladu určitého ustanovení nevylučuje následnou reinterpretaci.⁹⁹ Ve vztahu k abdukčním vysvětlením přijímaným v individuálních věcech – jak jsme výše naznačili – je pak potencionální otevřenost abdukčního vysvětlení zachována do doby pravomocného završení věci, kdy se kauzální, právní i interpretační abdukce

⁹⁶ Pramení to z toho, že v tuzemském právu soudní rozhodnutí nemají povahu obecně závazného rozhodnutí. V podrobnostech srov. však WINTR, J. Místo závaznosti judikatury v systému metodologie interpretace kontinentálního práva. In: ŠÁMAL, P. – RAIMONDI, G. – LENAERTS, K. a kol. *Závaznost soudních rozhodnutí – vnitrostátní a mezinárodní náhledy*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 87–95.

⁹⁷ Posuzováno touto optikou tento příspěvek představuje pokus o nejlepší možné vysvětlení abdukce.

⁹⁸ Srov. poznámka pod čarou č. 67, jakož dále třeba: BROŽEK, B. *Umysl právníky*. Kraków: Copernicus Center Press, 2018.

⁹⁹ Srov. k tomu k § 13 obč. zákoníku, dle kterého „(k)aždý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky“. Primárně tedy nová soukromoprávní úprava počítá s tím, že soudci postupují shodně s ustáleným výkladem. Současně je ale zachována možnost nového pohledu na věc, který je však obhajitelný pouze tehdy, bude-li „přesvědčivé“ vysvětlen.

proměni v realitu přijímanou právem.¹⁰⁰ Nicméně i z tohoto pravidla existují určité výjimky, a to v podobě mimořádných opravných prostředků, které dávají prostor pro revizi kauzálních i právních abdukčních závěrů.

Dále je třeba zmínit, že všechna podaná vysvětlení vždy alespoň zčásti reflektuje zorný úhel osoby, která jej činí, a který je dán zejména jejím postavením (akademik, advokát, obviněný či třeba soudce¹⁰¹), znalostmi a předchozími zkušenostmi, což z pohyby věci subjektivizuje relevanci navrhované vysvětlující teze.

Na druhou stranu je třeba upozornit, že všechna navrhovaná právní vysvětlení získávají na přesvědčivosti, jsou-li subjektem zohledňována určitá kritéria pro výběr dobrých hypotéz, jež jsou v dané komunitě uznávána. V oblasti výkladu práva budou tato kritéria splývat s katalogy interpretačních pravidel *lege artis*, tedy metodologickými pravidly uznávanými v odborných kruzích za optimální. V oblasti právní nauky pak mohou být relevantní ta kritéria, která byla vypracována na půdě metodologie vědy a jejichž příklady byly uvedeny výše. Totéž platí i ve vztahu ke kauzálnímu vysvětlení s tím, že důraz by měl být kladen i na koherenci s poznatky příslušné fyzikální vědy. Znalost těchto kritérií¹⁰² a jejich dodržování objektivizuje procesy, ve kterých dochází k výběru nejlepšího vysvětlení a současně též snižuje jeho arbitrárnost a libovůli. Ve svém důsledku působí stabilizačně a pro-systémově.

Vede to pak k závěru, že úsilí právní obce by mělo být zaměřeno na systematické vytváření a zpracovávání katalogů těchto kritérií, a to se zvláštním zřetelem na specifika práva a jeho realizace, jakož i na další zkoumání abdukčních inferencí. Nedílnou součástí právního vzdělávání by přitom mělo být předávání těchto poznatků novým generacím. Lze si od toho slibovat snížení prostoru iracionality, nahodilosti a fragmentárnosti v praktickém i teoretickém právním myšlení.

JUDr. Katarzyna Žák Krzyžanková, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
krzyzank@prf.cuni.cz

¹⁰⁰ Je nasnadě, že právem akceptovaná „realita“ se může lišit od skutečnosti, a to mj. z důvodu nutnosti respektování jistých právních mantinelů v rámci rozhodovacích procesů (viz výše – poznámka č. 80).

¹⁰¹ Patrně je to zejména v soudních řízeních, kdy strany jsou silně zainteresovány na výsledku pře, což se promítá i do jimi podávaných abdukčních vysvětlení. Soudce – zopakujme – by pak měl usilovat o co nejracionalnější řešení, jež by *a priori* bezdůvodně nestraniilo žádné ze stran.

¹⁰² Implicitním předpokladem je ale předchozí existence a alespoň relativní ustálenost takových pravidel.